

ԳՐԱԿԱՆ

ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆ^(*)

Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ղ Ճ Ը

Մ. Պէշիկթաշլեան այն գրողներէն է որոնք իրենց տաղանդին չափ, իրենց համբաւը պարաւաւոր կը թան ապագային առջև : Բայց կ'ուզեմ՝ իրենց տաղանդը բացատրելու, հասկանի ընելու բնական արարքը ստիպուած են պաշտպանելու արտասաղանդ տարրերով, — դեր, օգուտ, վաստակ : Համբաւը որ մեզմէ անկախ է յաճախ, իր գիծէն քերթողները կը ձգէ իր չարաշուք ծանրութեան : Աւետիս Խաչակեան կը հաւատար իր մեծ բանաստեղծ մը ըլլալու առասպելին, զիսաւորարար այն փասողը որ իր ստանաւորները կ'երգուէին, առանց անդրագագանալու 1860ր Ա. Փափագեանը, Սրմոն Ֆէլէկեանը, Խշտունին շատ աւելի մեծատարած ժողովրդականութեանը երգած են իրենց մեծ պայինդ քերթուածները բայց չեն պատկանիր հայոց բանաստեղծութեան : Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան մշտապէս հալածուած է նոյն ժամանցէն : Իր քերթուածներէն մեծ ժամանք երգեր են եղած : Ու անոնց մէջ եթէ այսօր մէկէ աւելի են իրաւ բանաստեղծութեան նմոյշները, ատիկա չի նշանակիր թէ մենք պարաւաւոր ենք տաղաւափութեան միւս նմոյշները արժենորի առաջիններուն փառքով : Զեմ ազգուիր հասարակաց հիմքումէն որ մեր օրերուն ալ հանգչած, բիւրեղացած զատումի մը տակաւ կը վերածուի, ինչպէս չեմ եներ բանավէին, իր առիթով արեւմտահայ գրականութեան վիզին փաթթուած ծանր միղքերու անպարտացման : Սրեւելահայերը, սփիւռքի ձախ տղաքը աղատ են իրենց գերապահութեանց մէջ, Կանիսող է-ջերը բառ են թելազգելու զիս վարող մատածումին պարզ արդարութիւնը : Մէկուն փառքը: Միւսին բարիքը: Ուրիշի մը ա-

դոթքը: Բայց բոլորին ալ նպա՛ստը՝ իմ ժուղկուրդին չնորհները հասկնալու, անսնց մով ողեսորուելու :

* * *

Պէշիկթաշլեանի քնարական վաստակը (ինենագրութիւն, նմանողութիւն, բարգմանութիւն) կը բաշկանայ վաթունի մօս քերթուածներէ, քանի մը տաւնոց թիթե երգերէն սկսեալ մինչ 10—15 էջերու վրայ ծաւալու մեծաշունչ եղերգիրդները:

Այդ քերթուածներուն աշխարհը թերւուասնին չահեկանութեամբ մը կը գրաւէ քննագտաց, այն մասնաւոր հանգամանքին պատճառաա որ անոնց ներքին վկայութիւնն է քանի մը շատ չեշտ իրականութիւններէ : Առաք Նոր Տաղէրը, Յուլիէրը, Յունիսը, Յուլյան ժամերը կամ նոյնիսկ Թէրզեանի երկինացոր բանաստեղծութիւնները: Զեր գտա՞ծը: — Եատ շատ բանաստեղծներու ուրուականներ, Պոլիսի փշտաբներ, քանի մը դաւանեկար ու մեմնախօզեղ հձիւնները: Մ. Պէշիկթաշլեանի սույանանը վկայութիւնն է ա) — Միմիթարեան ազգայնականութեան բ) — Զարթօնքի Արեւունին հանգանակի ներուն:

գ) — Մեր լնկերութիւն մէկ շրջանին դ) — Զգացական հզօր տամաշի մը ու բանաստեղծներին մէջ այլապէս սիրելի, թանկ, սիրագին բեւեռումներուն, Երիտասարդ մը, ծովովուրդ մը, արտաիր աջախանի մը, տարագիր նոգեկին դրութիւն մը, տռամա և սիրտ առնող անուուրիւններ:

Բացէք այս տարապները: Գուք ունիք Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանի համբաւին ու տաղանդին տարրերը ձեր առջին: Իր ժամանակը այդ տաղարանը արժեւորեց արագ ու առաջ գիծով մը: Համազարիւց կ'ընէ յիշտասկութիւնն այդ գնահատման բայց չի փաթթիք մատար շփացեալ կամ գերաց անցեալ ինչպէս նուազութիւն ինկած հանգամանքը: Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան իրաւ բանաստեղծ մըն է, տասնէ աւելի կտորներէն ներս: Ու, առանց իր անձին սրտայոց բարիքին ալ գերին, այս պարագան մինակ զիս կ'ընէ երախտագէտ իր յիշտասկին հանգէց: Այդ է պատճառը որ ըլլամ կարճ այդ

(*) Հասուած մը՝ Թումաներիներ անուն հասրեն ու մամյա ասի է և մա օրեն լրու կը տեսնէ: Թումաներիներ հասուած ԱԱԱԱԱԱԱԿ ԱԱԱԱԱԱԱՍԱԿ ԱԱԱԱԱԱԱՍԱՍԱՑ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ առաջին երկրու զիւնն է:

վաստակէն պարագայական որակուած բառ հաստեղութեան վրայ: Մեր ինչպէս ուշից գրականութեանց մէջ փառ քին սա նաև հանջը գրեթէ ճակատագրուած կը մնայած՝ 1840ին, աւելի մեծ բանաստեղ մընէ էր, Քրանսացիներուն համար, քան . . . Պետական կառապատճենը (բառարանը) կը յիշէ զայն որեւէ անունի շարքին: Ֆրանսական գրականութեան պատմութիւնը հազիւ կը զիշի անունին:

Եթէ ըստ նիւրի ուղէինք բաշխում մը կատարել այդ զարթուն քերթուածներուն վրայ պիտի ունենայինք հետևեալ տարօրինակ պատկերը

Երեսունէն աւելի քերթուածներ՝ երգ:

Քսանի մօտ ուրիշներ՝ ցաւակցական խօսքե, պրյա օրերու բառով՝ ողերգ:

Քանի մը հատ՝ հանդիսական տաղաջան փորձին:

Տասնինակ մը՝ ելիբերգ որ Քրանսիրէն էլեգին կը թելազրէ իրը խորք ու ձեւ:

Առաջին խումբին տակ Կ'իշնան ուրեմն քերթուածներուն կէսին աւելին: Տարութութիւնը՝ սա փաստին: Չեմ անփարձեր երեսոյթը արժեւորել 1860ի ազգային երգասացնութեան հշկաներով: Կ'առնիմ սակայն իրողութեան նշանակութիւնը, սերունդի մը ախարժակները լուսաւորոց ։ Թէրքեանի քանի մը հարիւրը անցնող տաղերուն մէջ երգը, այն իմաստով զոր կը գտննէք Մ. Պէշիկթաշլեանի մօտ, կը ներկայանայ տասնինակով մը հազիւ: Կրնաք երկու մարգերուն նկարագիրները իրարնէ զանազանել սա հաւասարումին ետին: Մէրսարէ Պէշիկթաշլեան անշուշտ մեր ընկերութեան բարձրագոյն խաւերուն մէջ կը վայելէ աւելի պատ վարկ մը. Ու այս վարկին գինն են ան այդ երեսուն երգերը ու քսանի մօտ ուրիշները, օրուան կեանքին հետ քալելու պարտքէ մը ծնունդ տած: Երբ այս խումբին աւելիցնէք համարական տաղաջանիւթիւնները, միշտ ծնունդ աս ու ան յիշատակալեաց համախմբութիւնները: Դուք կ'աւնենաք զարմացնող տեսարանը, մեծ, շատ բարձր գասուած. քերթողէ մը մեզի հեկած սա հասարաւ տաղերուն փառքին: Վրիպանք:

— Անշուշտ խիստ է զնիւը:
Համապատէքը Մ. Պէշիկթաշլեանի ան-

ձին երբ կը նուրիէ սիրանքի իր պարտքը, չի վախնար ատիկա ընելու, ըսեր եմ վերերը, բնգդէմ շատ վճռական ուրացման դոր արեւելահայ մտածողութիւնը — հիմնովին օգտագովաշտ, պարզապաշտ, անբանաստեղծ — չատոնց բանաձեւած է այդ մարզուն ամբողջական արժեկին հանդէպ: Կը մերժեմ այս անմիտ որքան անարգար գատասանը: Բայց չեմ բաժներ, նոյն ատեն նոյնքան անմիտ որքան մանկունակ հիացումը զոր մեր ընտրանին, Մ. Պէշիկթաշլեանի օրերուն, ու իր մահէն զեր քառորդներով գար, պահած է միշտ այդ մարդուն ամբողջական արժեկին: Եւ սակայն աշխարհի բոլոր բարեմտութիւնները, զգաստ նկատութիւնը, հայրենասիրական փառասիրանքը անբաւական պիտի զային հանգութելի ընծ այիլու սա քերթուածը, մէկը ամենէն զգուածներէն:

Գ Ն Ա Ց Է Ք Ի Մ Ց Ա Ղ Ք

Գնացէ՛ իմ տաղի, ոչ թէ յերե Ուր ող եւ փայլ եւ ծով մատին, Եւ ուր զուարենոն վարս լուսաներ Ծալ ծալ ի նեմա իւր ծածանին:

Գնացէ՛ իմ տաղի, ոչ ի կամար Ուր լուսափիլիք ծաղկունք երկնից իւր զգեասանկ ականց գոհար Կախեալ ցոլան յոլուս փնջից:

Գնացէ՛ իմ տաղի, ոչ թէ ի ծոց Զարմանահրած սիրոյ բնուրեան Ուր ի յաւիւն, ի նուր եւ ի բոց Վառէ, գրկէ տած զիամայն:

Գնացէ՛ իմ տաղի, ոչ ի պարերգ Օդարբուշ ամ Սիլֆիասց Ուր յապարեկ կապուտաներկ Կայքն հողմոյն ի սոյլ նուազաց:

Գնացէ՛ իմ տաղի, զնացէ՛ տո կոյս, Գնացէ՛ մեղմով եւ պատկանոս Ծաւի աշաց նորա ի լոյս Զուարբացէ՛ անձկակարօս:

Եւ թէ անյօյ ձեզ ակնարկեաց, Երեւ զերամ բռնցոց, յուշիկ Դուք բանցէ՛ իւր խոպովեաց Վերայ, ձեռաց եւ յուս փափկիկ:

Աւ երգս ալու յօրինելով
Յունիկըն նորա հո.ուռղեցէք,
Թէ յարբինի քէ զբնով
Միւս բզնովս թեւածեցէք:

Իցի՞ւ, յորժամ ոչ եւս իմ ձայն
Հասցէ առ նև՛ եւ կամ իմ օւնչ
Ու ՚ի մոռացօն անկայց համայն
Գոնեա լրսէր զգձեր մըմունջ:

(ՏԱՐԵ ԵՒ ԹԱՐԱՐԳՈՒԹԵԱՆԵ)

Ուր վատուած հասարակ կիսուքին արծէքքը
չես գիտեր որ չարաչուք պատրանքով, կը
վրիպի անորս խզճմտանքը վրդովիլէ: Կ'ըսեմ
այսպէս փասաին զիմաց

ԱԻ ԶԵՓԻ ԻՒՆ ԱԼԵՄՏԱՂԻ

Դու փափկարեւ մանկիկ զեփիւռ
Աղբերց վրային լուսակարկաջ
Անուշ հոտով ծաղկանց բսփիւռ
Խնջուկ բոչսի ինձ բնդուռաջ,
Ու խունկ եւ զոյլ ընծայելով
Զիս ողջունես հեզիկ ենչով

Հրաշալիքին (քերթուածը հանրածանթ է
բարական, ամբողջութեամբ արտագրուելու
համար) որ հայ բանաստեղծութեան ամեն-
էն անխառան յաջողուած քներէն մէկը կը
մնայ: Ու երկու ստանաւառներն ալ կուզան
երգէն վեր հոգեխառնութենէ մը: Առնուազն
անոնց յատակը կուտայ ամենէն խորունիկ,
իրաւ զկացութենէն մէկը: Ֆրէք այս տա-
ղերէն առաջինը հեքեաթէն մեզի հասած
կերպարանքին, — պարմանունիի մը բնիկալ-
չուրեան, ու երկրորդը՝ կ'արդացէք ան-
տառին ներսը, ձեր կուշտին ազջիկ մը կամ
ոչ: Այս տանին պիտի խելամուա ըլլաք բա-
նաստեղծութիւն կոչուած ծիրանի պատ-
րանքին ահաւոր իրականութեան:

Պէս ահա ձեզի ուրիշ վերտառութիւններ
Նոսաք ի ման Յիսոսաք, հաւանաբար Ալի-
շանի Ալ Յիսոս շարքէն ներշնչուած բա-
ռերու մթերք մը:

Յըմբութիւն Ա. Հ. Գերբուաթիւն Արդարական
Արքայ Մէկնարեւն Ա-խովն որ ստորատիտուու
մըն ալ ունի նրէ, բարձր տաղաչափութեան
մէջ ընթացիկ իմաստով մը անշուշտ: Ար-
արահայր ընտրուող վարդապետի մը առիթով
հայոց պատմութեան, հայոց աշխարհին,
հայ ոգիին ուրուականները ընել անհան-
գիստ:

Այսպէս նզին ի լրւռ անտառն հանապա-
զորդ եր սովոր՝
Աօխարելի ի ձայն ողորմ եղերեցել մե-
նալոր.
Մեր այս մեր այն օհրմին վերայ ձօնեալ
աղի արտասուս
Էզնազելի գըլուխն ի կախ նեմէր ի վարբե
անլոյ,
ու պիտի խնդայ այդ Ոգին երը

... արփենին վեն Մլխիքար ծագեաց յեր-
կիր լուսագեղ,

ու Գրիգորը: Ու Ներսէսը: Ու Սահակը: Ու
... Մսիթա՞րը: Պէտք է կարգալ այդ ե-
րիք հարիւրի մօտ տողերու վրայ երկա-
րագուող հանդիսաբանութիւնը, մեզի այ-
սօր անցրունելի: Բայց որ իր իմաստը կը
գտնէ երբ մատրեէք վարժարանը, վանքը,
ուսուցիչ-վարդապետ արքաները, անոնց
գրաբարէն մուրացած հեշտանքը, անոնց
մօտ ազգային և եկեղեցական պատմու-
թեան հերօսներուն կախարդական ուժը,
որոնց բոլորին համար ներշնչումին,
մզումին աշկէ է որ Մկրտիչ. Պէտքիթաշչեան
իրաւ բանաստեղծը պիտի ընթացք տայ իր
երկակայութեան, պիտի բռնանայ իր գրի-
չին որպէսզի ըսունինայդ անկարելի տողերը
արքայի կոտրի մը փառքին փառաբանու-
մին: Զեմ' երթար առաջ չահամոյ, կեղծա-
ւոր տաղաչափ մը տեսնելու չափ քերթուա-
ծին ետին: Մկրտիչ Պէտքիթաշչեան այս ըն-
դարձակ բանաստեղծ ութեան մէջ Հայ Դի-
տունը, Բարբարանէրը, Նոսագէր աշխարհայ-
նացնող նպատակ մը փառասիրած է հաւա-
նաբար: Այս գիծին պատկանուց բոլոր քեր-
թուածները (ի նահարականներն Վարդանաց,
Քերնաշան ոգին Հայոսանոն ի գուն, Առ Հ.
Ղևոնդ Ալշան, Դիտայանան Հայոց, Բնոր իշու-
մին, Ի որբանուէր օժանած ապահովագութեան տես-
նուարեայ քարտագետ Հերմանիւն յարեւելու-
իունը Երեսոյ ի Հոռով, Վերին ի Պատմուեայ
ու Բարբարանէր գուն Առ Հ. Արքէ կ. Բագ-
րատունի, 1860ին մեր նորոգ արթնող գրա-
կանութեան մէջ ողի մը, պարոց մը, փառ
մը կազմելու իրենց այսորուան մեղքը պար-
տառոր չէն քանակ Մկրտիչ Պէտքիթա-
շչեանի հաշույն: Ատիկա, առանց տառա-
պանքի ես պիտի ուզէի կատարուած տես-
նել նար-Պէտէն, Զերապէն: Պէտպէրեանէն,
Թէրզպեանէն, Ալթեանէն, Յակոբ Պուրգէ-

նէն, Մատաթիւ Գարագաշէն, Մաղաքիս
Օրմանեանէն, Եղիշէ վարդապետ Դուրեաւ-
նէն, բոլորն ալ այլապէս բազմերախտ
վաստակաւորները մեր գարութեանց, բայց
գժբախտ տաղաչափները մեր բանաստեղծ-
ծութեան: Այս անուններուն քերթողական
վրիպանքը մեր բանաստեղծութեան մէջ
անընթեռնելի բառակոյաններու հաշուոյն
կրնանք անտեսելու դարձեալ գորովիլ այդ
անուններով մեզի հասած ուրիշ բարի քնե-
րու: Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան արդ լարին
վրայ իր սպառածը չունեցաւ ժամանակ
վերաշահելու: Ու ցաւ է ասիկա, թերես
ընթերցողը մտածէ, այդ փաստերուն ետե-
ւէն Վարուժանի, Թէքէնանի, Ոիհամանթոյի
նոյնալար ապրումներուն: Զարդը, Հարծը,
Դիշանցօթնը, Կես գլխէն մնալ արևացը (ա-
սոր ազգայնական մասին քանի մը կոր,
խորունկ, հեռաւաս նուաճումները, որոնք
աւելի յիշուր պիտի ամբողջանային կազմելու
համար Հայերքումնանը) կրնան մատուցուիլ
նկատամատն: Կը փութամ միանգամ ընդ
միշա յարաքարելու որ մեր Ըումանթիք-
ներուն վրիպանքը խորի վիրապանի մըն է:
Կեզծաւորներ են ուրեմն Բագրատունին,
Հիւրմիւզը, Ալիշանը և այլն: Երբէք Քայց
միամիտներ: Բայց կզզիարնակ տիսանող-
ներ: Բայց զրքանակ տաղաչափներ: Բայց
հուետորներ: Որոնք երեք էջի հազիւ բաւող
իրենց պատմական իրաւ սպրումները շու-
տով շատցուցին որպէսզի լեցուէին հազա-
րաւոր էջիր: Բագրատունին իր ժողովուրդը
կը ճանչնար Պոլսէն ու գիրքէն ու վանքէն:
Ու այսքան: Արուեստագէտ Աներունին
հայրեներգակ գերթողները պարեցան այդ
հայրենիքը պատաս պատաս, անոր պատ-
մութիւնը տիսան թուղթի տեղ դաշտերուն,
լինաներուն երեսին: Ահա թէ ինչու Վենե-
տիկիները ածական պիտի հալածեն, ա-
նոնց փատահելու համար պաշտօնը ընթեր-
ցողը յուղելու, Արուեստագէտները պիտի
փաթթուին կեանքին վկայութեան, այն
կեանքին որ իրեք արիւն կը փակչէր իրենց
կրունկներուն, իրեք կրակ՝ բռնկած էր իրենց
պատանի մոյնքը և երազները, իրը անասելի
անասնութիւն կոխկատած էր իրենց բոլոր
որբութիւնները: Պարսկէ, արարք՝ պատ-
մութիւն էին: Թուրքը՝ իրականութիւն:
Այս ճշգումով հայրեներգութիւնը կը գտնէ
իր բոլոր սիրանքը: Հոն ուր արտաքին ապ-

րումներ և պատմական քնքշանք իրարու-
կը բաւեն (մեծ մասը երգերուն, Գարսան,
Հայ տավունին, Մահ աւզորուսն, Եկեղից Եհան Գէ) Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան կանցնի փանազին
գոտին, անշուշտ ծանր տագնապներով,
տառապանքով: Ջենք վերլուծեր պատմա-
կան խորքը Նշայր Ենք Գիտենք քո շքեղ տողեր, այդ գերթուածէն, կը
ման խառնուած համարակներու: Գործուը,
անկարելի յաջողուածք մըն է գրեթէ, երբ
1860ի բառերով — ամենէն ընթացիկները
թէկ ու հետեւաբար ամինէն մաշելիքները
շուտով — այդ տարօրինակ տղան ինծի
կանցնենք իր հօմարիս յուզումի, այսինքն
իրաւ բանաստեղծ մը կը լըլլայ, հինցած լարի
մը վրայ: Հայ աւզանին, անշուշտ Մե նշյե-
նիէն (նմանողութիւն իտալերէնի, նալպան-
տեանց) կամ Մայր Արտուրէն նախանձուած,
այսօր մեզի կը թուի անդիմազրելի կերպով
կին, թէկ կուգայ իրական ապրումներէ:
Բայց Զէյթունը Ալէմտաղին չէր որպէսպի
մար մատչելի Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանի:
Խօսեցայ Մահ աւզորուսն գերթուածէն: Մեւ-
տո՞յ: Բայց մի մուռնաք որ Մկրտիչ Պէշիկ-
թաշլեան այդ հոգեվիճակը ամէն ուղարու-
թեամբ կարծած է շարագործած ըլլալ ...
իր թատրերգութեանց մէջ: բոլորն ալ պատ-
մական հայրենասիրութեամբ յի փացած ու
անպարազգելի: Անոնք որ, ինչպէս զիտել
տուի քիչ վերը, ազգային երգասացութեան
մեր զարուն (1860) Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանի
առ վրիպանքը կ'ուզեն գնել, առնուազն
արգարացնել արդի փաստովը մեր յեղափո-
խական երգասացութեան վրիպանքին — հնա
ալ երկու երեքը չանցնիր թիւը յաշող ի-
րագործումներուն, տափակներու հարիւր-
եակներուն դիմաց — կ'աճապարին: Մկրտիչ
Պէշիկթաշլեան իրաւ բանասեղ մըն է,
այս վերագրումը լիուլի ու գերազանց չա-
փաւ վրայ արդարացնող մէկէ աւելի յա-
ջողուած քներով: Ու հայրենիքի զգացումը
ամինէն իրաւներէն մէկը մեր ոսմանթիզ-
մին շանագործած զգացական երակներէն:
Ուրեմն հզօր արուեստագէտ մը ու հզօր նա-
խանիւթ մը քով քովի: Բայց արդիւնքը:
Մտածելու կը հրաւիրուիք: Ոչ կիցում:
Ոչ ալ ուրացում: Փաստը՝ փաստ: Ու կու
առմ անօնը Մկրտիչն ալ մեծ, որպաւուր
միւս քերթողին, Պատրոս Դուրեանին որուն
անունին բռն մը կը կազմեն հայրեներգա-

կան իր քերթուածները։ Այս երկու շատ իրաւ բանաստեղծներուն զրիգանքը — հայրենիքականին մէջ — ընդունիլը պարտք մըն է այսօր։ Ինչուն թնձուկ մը քակելու համազօր պիտի գար։ Ամենէն բանաւոր լուծումը առեցծուածին այդ քերթուածներուն զիսովին պարագայական, ապսարուած լուած լլաւու բախուը նկամաւ առնեն է թիրեւու։ 1917էն մինչեւ 1942 արեւելահայ բանաստեղծները ամենէն ամուռ պարունիքն մարդկութեան ազատազրութեան պայքարը գրամէն, սուրբէն, շահագործող կարգերէն — մեզի չըերաւ համապատասխան լրջութեամբ, ծանրութեամբ սեւ եռումներ։ Խատոյի, երկաթի երգերը այսօր կ'արժեն այնքան որքան 1860ի Սահմանադրական (ազգային) տարեգործներու քայլերգները։ Ապսպանքը։ — Ով գիտ։

Անցնելէ առաջ Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանի եղերեցներուն, քանի մը խօսք լնիրացիկ, մետքիկ, միշտ պարագայական այն արգիւնքին ալ վրայ որ որոշ թիւ մը կը զրաւէ ինքնին նիհար մեթեքին Տաղերէն։ Կ'ակնարկեմ այն քերթուածներուն որոնք գիրի ինկան աւելի կամ նուազ սրատայոց առիթներու իրը արձագանք։ Ուրոք մանակներ անհանգներ լուսուելու չափ տափակ (ինչպէս են (Առ Գանձրի, Ի հանրէս պարբեռություննեան ուղիւրուանեաց Սրբյա Հռտիկէնեաց կործառչնի Օրբան, Արք Տէր, Տաղանաքէր կաղամեխի հանէան), երբեմն իրաւ յուզումով մը համակռւած (Ի ան Ալոնիկ Լութիֆէան, Ի ան Ցալիբայ Զանինան, Ի առաքած ան Գաբրիէլի նըրանան, Առ Գրիգոր էֆինու Օրբանիւն, Արք Տէր, Տաղանաքէր կաղամեխի հանէան), երբեմն իրաւ յուզումով մը համակռւած շափեական բանաստեղծութեան, պարագայակ, այդ օրերեւ թիւլագրելու չափ եղան բանաստեղծութեան չեմ ըսկը սկս մը, այլ մեղայատուկ եղանակ մը օտանաւորք, վերի վերագրութեանը բոլորին ալ հաղորդ, ու ասող մըր մէջ ստեղծող որոշ չփոփանք։ Ի՞նչպէս հանգուրժել Ուշ հանէան է նուշին իւր լուսամենից, գլխովին դպրոցունակ, կամ նոտիկին, Գևնէին ձօնուած տղայարանութիւնները երբ ասոնք չարք կը կազմեն Արքայը են Քիլին, երամեանի ողբերգին, նկարիչ Ռոկեանին նուիրուած իսկապէս եղերական տաղերուն, եւ կամ ինչպէս արքունիք մէր բանաստեղծութեան արդգործ գրամական առաջարքը գալուած սա քերթուածները։ — Առ վետեան Ալէնապէլի

ձեր է վետան հսկային, Աշուն, Արդասան կոստի, և այն միւսները, զրիթէ զրաբար, որոնք անոր անձը, հրւանդառթիւնը, սէրը, յուսատութիւնը, կարսոները և ցաւը ունեցած անունները նույն ու կը մնան բանաստեղծական ապառումի հարազատ վկարութիւններ։ Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան ամենէն զուար հեղինակն է մէր զրագանութեան, քանի որ վարկը, տաղանգը, ժամանակը, գէշ ճաշակը ու իրաւ սաեղծագործ մտատեսութիւններ իր մէջ քով քովի եղան։ Արեւելահայերը, արագ որքան անսուրը, կը կարծին գտած լլաւ կերպը, սա տագնապը լուծելով գորդեան հանգոյցին վրայ գործադրությունը մէր . . . մարդի գին պարդիլով։

Բանաստեղծէ մը մեզի հասած ժառանգութեան զիմաց մէր ինչճանարութիւնները իրենց կարգին իմաստներ են։ Ունիմ կիմանկան կորանքները Միսիթարեաններան, կրտսեր Ռոմանիթիքներուն, տաղաչափներուն։ Ունիմ մանակի կորանքները երապաշտներուն, Արուեստագէս Անըրունդի ինքորդ գիծէ քերթուններուն։ Զէ կարելի կործանել ամուռ փառքը Դուրեհան Սրբազնի իրք բանաստեղծ (վարդապետութեան շրջանին այս անուննէն մեզի եկածները, ինչպէս ծերութեան շրջանին Յիսուս Մատուցէ անբանաստեղծութիւն կը մնան)։ Իր լաւագոյն տողերուն մէջ Դուրեհան Սրբազն գեղեցկութիւն մըն է։ Ու կ'առաջարկեմ հանգիտօրէն սեսնել Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանը։ Իր վրիպամ, հէս վրիպամ կամամար, բասրներուն մէջ, իր ժամանակի համար, բաղդատուած օրինակի մը համար Ալիշանի մը զրաբար քերթուական հասարակ խօսքուն, Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանը գրիթէ ժուութկալ, հանգուրժեթիլ շատաբանութիւն մը կը գառնայ, ուղենք չուզենիք։ Դատապարտութեան խօսք մը մի նկատէք ասիկա։ Վերցուցէ մեծ մասը այդ քերթուածներուն, իր տաղարաննէն զուք բարիթ մը պիտի ըրած լլաւք ամենէն առաջ պատկաւութիւն ու քերթու Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանի, երկուորդարարաւայց աւելի տիբարար՝ արևմտահայ գրականութեան (սաոյց է որ սակայն այս տարօրինակ մարդուն նոյնիսկ ամենէն տափակ տողերուն մէջ չնորիչ պուտ մը կը ծփայ, ինչպէս կաթիլը սրբազն իւզի մը զուրի երկուն)։

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

(Նարունակելի)